

Сіренко Анатолій Петрович –
здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ЗНИЩЕННЯ, ПІДРОБЛЕННЯ АБО ЗАМІНИ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТИВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Охарактеризовано підготовку, учинення й приховування злочинів, пов'язаних зі знищенням, підробленням або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, як елементи способу вчинення злочину.

Ключові слова: спосіб злочину; знищення, заміна, підроблення номеру; агрегати; транспортні засоби; маркування; ідентифікаційні номери.

Охарактеризованы подготовка, совершение и сокрытие преступлений, связанных с уничтожением, подделкой или заменой номеров узлов и агрегатов транспортного средства, как элементы способа совершения преступления.

Ключевые слова: способ преступления; уничтожение, замена, подделка номера; агрегаты; транспортные средства; маркировка; идентификационные номера.

The article outlines preparation, commission and cover up crimes involving destruction, forgery or replacement of non-assemblies and units of the vehicle's elements of the modus operandi.

Keywords: method of the crime; destruction; replacement; forgery; rooms; equipment; vehicles; marking; identification number.

Практика правоохоронної діяльності викликає серйозну занепокоєність з огляду на зростання рівня злочинності, зокрема активізації такого явища, що в правовій літературі має назву «кримінальний автобізнес». Це поняття передбачає досить широкий спектр злочинів, а саме – угони, крадіжки, зміну або знищення ідентифікаційних номерів вузлів і агрегатів, збут краденого, незаконне розмитнення, незаконну реєстрацію транспортного засобу в ДАІ. Злочинні угруповання, що

спеціалізуються на незаконному автобізнесі, беруть під свій контроль діяльність комерційних структур, що займаються ввезенням і реалізацією автомобілів закордонного виробництва, організують з їх допомогою збут викраденого за кордоном автотранспорту. Під їх контролем опиняються автомобільні заводи, автошляхи, через які здійснюється перегін автотранспорту, пункти перетину кордону. Колосальні злочинні доходи при мінімальному ризику і затратах зробили «автобізнес» надзвичайно привабливим для організованих злочинних угруповань і стали одним з основних джерел їх доходів. Незаконний злочинний бізнес, заснований на реалізації викрадених автомобілів, все більше набуває транснаціонального характеру і за своїми доходами не поступається незаконному обігу наркотиків і торгівлі зброєю. На цьому тлі особливо небезпечним є низький рівень профілактики, виявлення й розслідування злочинів, пов'язаних з автотранспортними засобами, однією з причин чого є відсутність високотехнологічного наукового забезпечення експертної, оперативної-розшукової діяльності та слідчої практики працівників ОВС, їх відповідність сучасним потребам [1, с. 140].

Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу як різновид кримінального бізнесу завдяки своїй прибутковості є надзвичайно привабливим для злочинців. Найчастіше ці злочини вчиняють у співучасті (70 %). Учасники організованих груп і злочинних організацій діють із розподілом ролей, мають транскордонні зв'язки, високий рівень спеціалізації та матеріально-технічного оснащення. Водночас постійно вдосконалюються способи знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу [2, с. 1], що зумовлює **актуальність** дослідження.

Аналізу способів знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема таких як: М. М. Алексійчук, О. М. Брисковська, А. С. Бичков, А. А. Вознюк, В. В. Віскунов, П. О. Жердев, Д. А. Патрелюк, В. С. Сезонів, О. Ю. Татаров, О. А. Осауленко, С. С. Чернявський, О. В. Чеснокова та ін. Проте донині чимало теоретичних і практичних аспектів цієї теми залишаються не вивченими.

Метою статті є характеристика підготовки, учинення та приховання злочинів, пов'язаних зі знищенням, подробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, як елементів способу вчинення злочину.

Спосіб знищення, подробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу – один з основних елементів криміналістичної характеристики зазначеного діяння. Встановлення такого компонента дасть змогу вирішити низку питань криміналістичного характеру, спрямованих на: забезпечення повноти, усебічності та ефективності розслідування; пошук і виявлення слідів, взаємозв'язок доказів; розшук осіб, які вчинили протиправне діяння; попередження подібних злочинів тощо.

У тлумачному словнику української мови поняття «спосіб» визначено як напрям, характер дій, метод, прийом для здійснення чогось; особливість, манеру виконання чого-небудь; установлений порядок чогось, що виражає відношення дії (або стану) до дійсності [3, с. 271].

Відповідно до ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України однією з обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, є спосіб учинення злочину [3, с. 271].

У результаті досліджень, проведених такими вченими-криміналістами, як Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. К. Весельський, І. О. Возгрін, І. Ф. Герасимов, В. Н. Карагодін, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. П. Лавров, М. П. Яблоков та ін., було сформовано систему основних понять, що стосуються способу вчинення злочину, який претендує на ранг центрального елемента в загальній криміналістичній характеристиці.

Однак власне поняття способу вчинення злочину в науковій літературі трактується не завжди однаково. Так, П. Д. Біленчук, А. П. Гегель, А. М. Салтєвський, Г. С. Семаков, розглядаючи його в криміналістичному аспекті, уважають, що це – діяльність суб'єкта (не тільки його поведінка, а й його закономірне відтворення використання предметів – засобів діяльності), опосередкована об'єктивними умовами, у яких виникла й розвивалася протиправна дія [5, с. 139].

Науковці В. Ю. Шепітько, В. О. Коваленко та В. А. Журавель зазначають, що спосіб учинення злочину (*modus operandisystem*) свідчить про те, як, яким чином особа здійснює суспільно небезпечну дію, які прийоми, методи й засоби вона застосовує для цього. Спосіб учинення злочину характерний насамперед для злочинної дії як активної, вольової суспільно небезпечної поведінки особи. Способи вчинення злочинів повторюються. Злочинець діє в аналогічних умовах, він має соціальні та психологічні типові риси, використовує певні знаряддя й засоби злочину. Обрання способу вчинення злочину пов'язано з особливостями особи злочинця (стать, вік, судимість, наявність або відсутність злочинного досвіду тощо) і об'єкта злочинного посягання (віктимність жертви, відсутність охорони майна та ін.). Повторюваність способів учинення злочинів пов'язана з повторюваністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, що їх визначають. Узагальнення слідчої практики дає змогу встановлювати типові способи вчинення різних видів злочинів [6, с. 14–15].

На нашу думку, сьогодні найбільш затребуваним і визнаним серед криміналістів є визначення способу вчинення злочину, сформульоване Г. Г. Зуйковим. Він характеризував його як «систему взаємообумовлених рухомо-детермінованих дій, спрямованих на підготовку, учинення й приховування злочину, пов'язаних із використанням відповідних знарядь і засобів, а також часу, місця й інших обставин, що сприяють об'єктивній обстановці вчинення злочину» [7, с. 15].

Відносно способів знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу ми розділяємо думку російського вченого П. О. Жердева, який зазначає, що спосіб знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу – це складна система взаємопов'язаних і цілеспрямованих дій злочинця щодо підготовки, учинення та приховування злочину з використанням відповідних знарядь і засобів, а також вибору умов, місця й часу вчинення злочинного діяння, обсягів, об'єднаних спільним злочинним задумом [8, с. 25].

Аналіз теоретичних положень дає змогу погодитися з позиціями С. С. Чернявського, О. М. Брисковської, А. А. Вознюка, які зазначають, що підготовка, учинення й приховування злочинів,

пов'язаних зі знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, передбачають єдиний злочинний задум, а тому можна говорити про них як про елементи, складові процесу способу вчинення злочину [9, с. 17].

Грунтуючись на цій ідеї, розглянемо кожен елемент способу вчинення злочинів, пов'язаних зі знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Для цих злочинів здебільшого є характерною попередня підготовка до їх учинення.

На думку О. П. Резвана, В. С. Корнелюка, В. І. Сироткіна та С. М. Сухова, для більшості таких злочинів характерна детальна підготовка, що передбачає заходи, спрямовані на: розроблення плану незаконного заволодіння; відшукування, пристосування й підготовку знарядь; розподіл ролей між співучасниками; вибір транспортного засобу; підбір предмета посягання (за кольором, маркою, роком випуску та ін.); добір співучасників; збирання відомостей про предмет посягання; підготовлення допоміжного транспортного засобу [10, с. 29].

Ми розділяємо позицію П. О. Жердева, який зазначає, що на етапі підготовки злочинів, пов'язаних зі знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, обирається конкретний напрям злочинної діяльності (спеціалізація на певних марках автомобілів або заводах-виробниках), підбираються співучасники, місця здійснення протиправної діяльності, знаряддя, інструменти, технічні засоби, певне оснащення та різноманітні хімічні реактиви, спеціальна шпаклівка для виконання підробки або знищення ідентифікаційного номера транспортного засобу, приховування слідів злочину [8, с. 25].

Характеризуючи автотransпортний засіб як об'єкт криміналістичного дослідження, В.С. Сезонов наводить такі незаконні способи, що використовуються злочинцями для махінацій з автомобілями:

увезення автотransпортних засобів з об'ємом двигуна до 1800 см³ на територію України, що фіктивно оформлені як гуманітарна допомога інвалідам Великої Вітчизняної війни та інвалідам – ліквідаторам аварії на Чорнобильській АЕС;

увезення на територію України зареєстрованих в інших державах автотранспортних засобів для комерційних цілей юридичної особи з одночасним оформленням фіктивного трудового договору з фактичним власником авто;

часткове або повне розбирання автотранспортного засобу з метою сплати митних зборів не за автомобіль, а за ввезені окремо вузли й агрегати для автомобіля;

фіктивна купівля автотранспортних засобів представниками церковних конфесій, яких звільнено від сплати митних податків, з подальшим перепродажем авто;

увезення на територію України автотранспортного засобу, марка, модель, колір і рік виготовлення яких співпадає із заздалегідь придбаними (на пошкоджені, згорілі або технічно несправні автомобілі) або повністю підробленими документами, що призводить до появи автомобілів-двійників;

придбання декількох однакових автомобілів під одне свідоцтво про реєстрацію з подальшою зміною або знищенням номерів агрегатів. Такі авто використовуються в таксі, фірмах із швидкою зношеністю автотранспортних засобів, а також для експлуатації в різних регіонах країни;

надання при реєстрації закордонних автомобілів фіктивних документів із використанням підроблених бланків митних декларацій, довіреностей, печаток, штампів, довідок-рахунків підставних зарубіжних і вітчизняних торговельних фірм, що дають змогу зареєструвати викрадену іномарку й уникнути митних податків.

Практично всі механізми вчинення таких злочинів передбачають знищення, підроблення або заміну номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України) та документів до них [1, с. 141].

На нашу думку, доцільно погодитися з думкою С. С. Чернявського, О. М. Бриковської, А. А. Вознюка, які пропонують способи підроблення ідентифікаційного номера, номера кузова, шасі, двигуна, державного реєстраційного знака умовно розділити на декілька груп залежно від місць їх розміщення. Науковці мотивують це тим, що способи підроблення ідентифікаційного номера кузова (шасі) відрізняються від способів підроблення ідентифікаційного

номера двигуна, а також способів підроблення державного реєстраційного знака транспортного засобу [9, с. 14].

Так, підроблення державного реєстраційного знака часто проводиться як шляхом повних або часткових змін змісту справжнього державного реєстраційного знака, так і шляхом виготовлення сфальсифікованого знака повністю.

Фальсифікація здійснюється такими способами:

нанесення (кріплення) на справжній державний реєстраційний знак шару пластичних мас, металу, фрагментів картону, пластику, що дають змогу змінити цифри або букви, що мають схоже зображення із знаками потрібного вторинного маркування, наприклад, 3–5; 1–4; 5–6, 8, 9, 0; Г–П; С–О; подальше зафарбовування за кольором державного реєстраційного знака;

механічне «утоплення» ділянки (фрагмента) справжнього державного реєстраційного знака, нанесення на цю ділянку шару металу або пластичної маси і тиснення на отриманій поверхні рельєфу що потребує вторинного маркування, подальше зафарбовування за кольором державного реєстраційного знака;

виготовлення цілком нового знака з металу, картону, пластику, тиснення знаків вторинного маркування, подальше зафарбовування за кольором державного реєстраційного знака.

Зміна маркування двигуна транспортного засобу найчастіше досягається двома способами. Перший спосіб полягає в знищенні знаків первинного маркування шляхом зняття (зрізу) шару металу з нанесеним маркуванням шляхом механічної обробки поверхні, приливу блоку циліндрів. Рідшим є спосіб, коли знищення знаків первинного маркування, блоків двигуна, виготовлених з алюмінієвих сплавів, здійснюється термічною дією на маркувальний майданчик за допомогою газового пальника або паяльної лампи. Після цього на підготовлену таким чином площадку наноситься («набивається») необхідне маркування або наклеюється спеціальна пластина із задалегідь нанесеним номером. Другий спосіб полягає в забиванні (зафарбовуванні) знаків первинного маркування з подальшим набиванням потрібних знаків [9, с. 16].

Існують ще декілька способів зміни маркування кузовів (шасі) транспортних засобів, а саме:

добивання бракуючих елементів у знаках первинного маркування, що мають схоже зображення зі знаками, які потребують вторинного маркування, наприклад, 3–5, 1–4, 5–6, 8, 9, 0;

механічне «утоплення» ділянки (фрагмента) ідентифікаційного маркування, монтаж на цьому місці аналогічної ділянки (фрагмента), демонтованої з кузова іншого автомобіля, слюсарна обробка утвореної поверхні, шпаклювання швів і подальше зафарбовування за кольором кузова;

механічне «утоплення» ділянки (фрагмента) ідентифікаційного маркування, нанесення на цю ділянку шару металу або пластичної маси й тиснення на отриманій поверхні рельєфу потрібного вторинного маркування, подальше зафарбовування за кольором кузова;

цілковита заміна панелі, на якій розташовані знаки ідентифікаційного маркування, на аналогічну панель, демонтовану з кузова іншого автомобіля, слюсарна обробка освіченої поверхні, шпаклювання швів нанесення шару пластичної речовини, що імітує шар шумоізоляційної мастики, та подальше зафарбовування за кольором кузова;

механічне «утоплення» всієї панелі, на якій розташовані знаки ідентифікаційного маркування, монтаж на її місці аналогічної панелі, демонтованої з кузова іншого автомобіля, слюсарна обробка утвореної поверхні, шпаклювання швів, нанесення шару пластичної речовини, що імітує шар шумоізоляційної мастики, і подальше зафарбовування за кольором кузова;

нанесення шару пластичної речовини (шпаклювання, полімерні матеріали, бінарні суміші, легкосплавний метал і т. д.) на «лицьову» поверхню кузова в зоні розташування знаків первинного маркування, формування необхідного рельєфу знаків вторинного маркування з подальшим їх зафарбовуванням, відповідного кольору кузова;

нанесення шару металу (за допомогою зварки електродуги і т. п.) на «лицьову» поверхню кузова в зоні розташування знаків первинного маркування, слюсарна обробка й «вирівнювання» отриманої поверхні, нанесення (таврування,

гравіювання) необхідних знаків вторинного маркування з подальшим їх зафарбовуванням відповідним кольором;

встановлення й кріплення різними способами металевої пластини зі знаками вторинного маркування на «лицьовій» поверхні кузова в зоні розташування знаків первинного маркування, шпаклювання швів із подальшим їх зафарбовуванням до відповідного кольору кузова;

нанесення («добивання» за допомогою клейм, гравіювання) необхідних елементів зображення знаків вторинного маркування, заповнення рельєфу «зайвих» елементів зображення знаків первинного маркування пластичними матеріалами (шпаклювання, полімерні матеріали, бінарні суміші, легкосплавний метал і т. д.) з подальшим зафарбовуванням знаків за кольором кузова;

вирівнювання (забивання, закарбовування) «лицьової» поверхні панелі, що маркується, у зоні розташування рельєфних знаків первинного маркування, нанесення (за допомогою клейм, гравіювання) необхідних елементів зображення знаків первинного маркування й подальше зафарбовування за кольором кузова;

демонтаж (вирізання) фрагмента панелі кузова, що маркується, і повторний його монтаж (за допомогою зварювання, паяння, клейових з'єднань) в отвір, що утворився, в іншому положенні (фрагмент, розвернутий на 180°, використовується для знаків 6–9), слюсарна обробка утвореної поверхні, шпаклювання швів і подальше зафарбовування за кольором кузова;

демонтаж (вирізання) фрагмента панелі кузова, утворений отвір фрагмента з одним знаком вторинного маркування (фрагмент пластини з рельєфним знаком маркування, виготовленої не відповідно до технології маркування, що використовується підприємством-виготовником), слюсарна обробка визначеної поверхні, шпаклювання швів і подальше зафарбовування знаків вторинного маркування за кольором кузова;

демонтаж (вирізання) декількох (двох, трьох і більше) фрагментів панелі кузова, що маркується, з нанесеним (одним) знаком ідентифікаційного маркування і повторний їх монтаж в утворені отвори в іншому порядку, слюсарна обробка утвореної поверхні, шпаклювання швів і подальше зафарбовування знаків вторинного маркування за кольором кузова;

демонтаж (вирізування) фрагмента панелі кузова, що маркується, з нанесеними (двома або більше) знаками ідентифікаційного маркування і монтаж в отвір фрагмента, що утворився, з відповідною кількістю знаків вторинного маркування (фрагмент пластини з рельєфними знаками маркування, виготовленої не відповідно до технології маркування, використовуваної підприємством-виробником), слюсарна обробка отриманої поверхні, шпаклювання швів і подальше фарбування знаків вторинного маркування відповідним кольором [9, с. 16–17].

Приховування злочину – це елемент злочинної діяльності, спрямований на перешкоджання розслідуванню шляхом приховування, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину й злочинця щодо знищення, подробиці, або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, який є складовою способу вчинення злочину [8, с. 26].

До найбільш типових прийомів приховування таких злочинів О. В. Чеснокова відносить:

переправлення автомашини за межі населеного пункту, де її було викрадено;

зміна зовнішнього вигляду, заводського маркування, державних номерних знаків автомобіля;

демонтаж автотранспортного засобу на окремі вузли й агрегати;

подроблення (виготовлення) документів на право користування й володіння автомобілем;

знищення знарядь і предметів, а також матеріальних слідів злочину.

Місця тимчасового укриття зазвичай використовуються злочинцями переважно для підготовки документів, здійснення маскувальних дій, що ускладнюють ідентифікацію транспортного засобу.

Як правило, злочинці в маскуванні протиправної діяльності орієнтуються й на сучасні технології. Якщо раніше здебільшого здійснювалася просто зміна маркування номера на кузові (шасі), то останніми роками для цієї мети використовуються комп'ютерні технології, наприклад, унесення змін до ідентифікаційного номера електронних блоків

управління транспортних засобів [11]. Ці й інші прийоми підготовки, учинення та приховування знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу використовуються в різних поєднаннях і різній послідовності, залежно від характеру вчиненого злочину й особливостей особи злочинців [8, с. 26].

Підводячи підсумок, слід констатувати, що реалізація кожного з розглянутих способів знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу обов'язково залишає певні сліди, що характеризують кваліфікацію злочинця (рівень володіння знаряддями (технічними засобами), указують на умови (обстановку), здійснення протиправної діяльності, кількість суб'єктів злочину. Усе це дає змогу органу досудового розслідування висунути цілеспрямовані версії, визначити правильний напрям у розслідуванні вже на його початковому етапі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сезонов В. С. Автотранспортний засіб як об'єкт криміналістичного дослідження / В. С. Сезонов // Право і безпека. – 2013. – № 2 (49). – С. 140–145.

2. Організація і тактика боротьби підрозділів департаменту карного розшуку МВС України з легалізацією автотранспортних засобів, здобутих злочинним шляхом : [метод. рек.] / Брисковська О. М., Корнев О. М., Кравченко В. П. та ін. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 40 с.

3. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Рад. шк., 1988. – 320 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

5. Криміналістика (криміналістична техніка) : [курс лекцій] / Біленчук П. Д., Гегель А. П., Салтевський А. М., Семаков Г. С. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.

6. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : [моногр.] / Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. ; [за ред. В. Ю. Шепітька.]. – Х. : Право, 2006. – 624 с.

7. Зуйков, Г. Г. Установление способа совершения преступлений / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – С. 15–16.

8. Жердев П. А. Первоначальный этап расследования преступлений, связанных с подделкой или уничтожением идентификационного номера транспортного средства в целях эксплуатации или сбыта : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Жердев Павел Александрович. – Хабаровск, 2014. – 198 с.

9. Розслідування злочинів, пов'язаних зі знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу : [метод. рек.] / Чернявський С. С., Брисковська О. М., Вознюк А. А. та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 85 с.

10. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, учинених неповнолітніми : [навч. посіб.] / Д. А. Патрелюк. – Д. : ФОП Лопатніков С. Г., 2012. – 221 с.

11. Чеснокова Е. В. Экспертное исследование маркировочных обозначений на транспортных средствах по делам, связанным с их незаконным завладением : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность» / Е. В. Чеснокова. – М., 2007. – 20 с.